

راه های موثر احیای امر به معروف و نهی از منکر در جامعه

مریم موذن موحدی^۱

چکیده

امر به معروف و نهی از منکر از ملزومات و ضروریات دین مقدس اسلام است که بنا به فرموده ائمه اطهار شریان حیات جامعه بدان وابسته است و هیچ عملی نمی تواند با امر به معروف و نهی از منکر برابری کند و امنیت جامعه در پرتوی عمل کردن به این دو فریضه است. امروزه که استکبار جهانی با تهاجم فرهنگی و فضای مجازی و رسانه ای، امنیت اخلاقی و معنوی جامعه دینی را متزلزل کرده، ضرورت دارد که این فریضه بیش از گذشته مورد توجه و احیا قرار گیرد. لذا در پژوهش حاضر که به شیوه توصیفی و کتابخانه ای تهیه شده به بررسی شیوه های راه های احیای امر به معروف و نهی از منکر از دو بخش انسانی و رسانه ای پرداخته که در بخش انسانی ارائه الگوی جایگزین و الگوی مناسب و در بخش رسانه ای به کارکرد رسانه و ترویج احیای امر به معروف و نهی از منکر اشاره شده است.

نتایج پژوهش تحقیق این است که امر به معروف و نهی از منکر همچون خون در پیکره دین جریان دارد و ضامن حیات اسلام است. بنابر این با توجّه به اهمیت بسیار این فریضه الهی باید مردم و مسولین تلاش کنند که ابتدا موانع امر به معروف و نهی از منکر را از بین برده و یا کمرنگ کرده و آن را از طریق ایجاد بسترهای مناسب اجتماعی و بالا بردن سطح بینش اجتماعی و استفاده صحیح از ابزارها و کیفیت بخشی رسانه ها احیا کنند.

کلید واژه: امر، معروف، نهی، منکر، راه های ترویج.

^۱ - طلبه سطح ۲ مرکز آموزش عالی الزهرا (س)، دزفول .

امر به معروف و نهی از منکر یکی از ارکان اسلام و ضامن حفظ بقای ارزش های متعالی و اخلاقی در جامعه است احیا و اجرای آن موجب سعادت و نشاط جامعه می شود بنابراین یکی از مهمترین دغدغه ها در جامعه اسلامی چگونگی فراگیری و همگانی نمودن امر به معروف و نهی از منکر است. با توجه به اهمیت امر به معروف و نهی از منکر شیوه ها و روشهای به کارگیری آن نیز از اهمیت بسزایی برخوردار است از این رو شناسایی و به کارگیری روش ها و شیوه های صحیح و عالمانه در امر به معروف و نهی از منکر نکته ای است که ضرورت آن روشن و واضح است. دین اسلام که سعادت بشر را عهده دار است احکام زندگی اجتماعی او را نیز در نظر گرفته و گاه به احکام اجتماعی بیشتر از احکام فردی توجه کرده است. اسلام بر این نکته تاکید دارد که سلامت فرد از سلامت جامعه جدا نیست. بنابراین با بیان اجرای امر معروف و نهی از منکر امید به آینده ای درخشان و به دور از فساد را در دل می پروراند و ترک این دو امر مهم را موجب گرفتاری مردم می داند. امر معروف و نهی از منکر از مهمترین فروع دین مبین اسلام و واجب کفایی است. اما متأسفانه در جامعه چندان مورد توجه قرار نمی گیرد و مردم از این امر مهم و شیوه اجرایی آن چندان آگاهی ندارند و گاهی نیز این وظیفه را از دوش خود برداشته و از زیر آن شانه خالی می کنند و در برابر منکراتی که در جامعه رخ می دهد می گویند به ما مربوط نیست هر کس اختیار کار خودش را دارد.

در مورد امر به معروف و نهی از منکر کتاب ها و مقالات متعددی ارائه شده است از جمله کتاب امر ب معروف و نهی از منکر و نقش آن در جامعه نوشته محسن محمدی که در آن به جایگاه امر معروف و نهی از منکر صحبت شده و کتاب قطره زلال امر به معروف و نهی از منکر نوشته محمدرضا اکبری که در آن به مراتب امر به معروف و نهی از منکر اشاره شده و در مقالات نیز به فلسفه وجوب امر به معروف و نهی از منکر نوشته احمد رضا بسیج که در مورد ضرورت احیا و اجرای امر معروف و نهی از منکر در عرصه زندگی جمعی و اثبات اینکه حذف امر به معروف و نهی از منکر به تباهی و سقوط فرد و جامعه می انجامد اشاره داشته و در نهایت به مقاله ضرورت امر معروف و نهی از منکر در عصر حاضر با رویکرد قرآنی و روایی نوشته اصغر عابدزاده که طبق این مقاله: امر به معروف و نهی از منکر از جمله قوانین و دستورات شریعت است که موجب سلامتی جسمی و روحی انسانها و آبادی و عمارت سرزمین ها و امنیت شهرها و خلافت انسان ها بر روی زمین است.

اما در مورد راه های موثر در احیای امر به معروف و نهی از منکر کم کاری شده و تعداد مقالات انگشت شماری نوشته شده؛ وجه تمایز این مقاله با دیگر مقاله های دیگر در این است که این مقاله یک مقاله ترکیبی از دو مبحث انسانی و رسانه ای تشکیل شده و راهکار ارائه داده است. در پژوهشهای قبلی کمتر به احیای روشهای نوین پرداخته شده که پژوهشگر در این مقاله در صدد است تا به صورت منسجم به روش های احیای امر به

معروف و نهی از منکر بپردازد. سوال اصلی این مقاله عبارت است از روش های احیای امر به معروف و نهی از منکر در جامعه کدامند؟

مفهوم شناسی

قبل از اینکه به مباحث پژوهش بپردازیم ضروری است در این بحث معانی لغوی و اصطلاحی واژه های امر و نهی، معروف و منکر را مورد بررسی قرار دهیم.

۱- امر: دارای دو معنی است.

الف: کار، شان و چیز.^۱ در این این معنا، به صورت « امور » جمع بسته می شود و فعل و صفت در آن مشق نمیگردد. در آیاتی از قرآن کریم به همین معنی این استعمال شده است مانند « وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ » در کار با آنان مشورت کن. « وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ »^۲ همه کارها به خدا بازگردانده می شود.

ب: دستور، حکم، فرمان و برانگیختن به چیزی.^۳ جمع آن اوامر است و فعل مانند امر (یامر) به معنای فرمودن، دستور دادن، ضد نهی و صفت مانند امر و مامور و... از آن مشتق می گردد. و در آیاتی از قرآن در این معنا استعمال شده است مانند: « قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ »^۴ بگو، پروردگارم قسط و عدل فرمان داد. « أَمَرَ آلًا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ »^۵ خداوند فرمان داد که جز او را نپرستید. همچنین یکی از کاربردهای ((امر)) در قرآن کریم عبارت است از: چیزی که متعلق دستور و فرمان خداوند قرار بگیرید مانند : « يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ »^۶ او را از حوادث روزگار حفظ می کنند.

۲- نهی: واژه نهی، به معنای بازداشتن و منع کردن از چیزی و ضد امر می باشد. « وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ، فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ »^۷ آن کسی که از مقام پروردگارش بترسد و نفس خود را از هوا

۱- العین، ۸/۲۹۷، مفردات ۸۸/ و لسان العرب ۲۶/۴ و تاج العروس ۱۷/۳ .

۲- ال عمران: ۱۵۹ .

۳- صحاح اللغة ۵۸۰/۲، معجم الفاظ ۵۱/۱، قاموس قران ۱۰۹/۱، لغت نامه دهخدا ۳۴۳۳/۳ و فرهنگ معین ۳۵۱/۱ .

۴- اعراف: ۲۹ .

۵- یوسف: ۴۰ .

۶- رعد : ۱۱ .

۷- لسان العرب ۳۴۳/۱۵ و مجمع البیان ۴۲۶/۱ .

و هوس باز دارد، بهشت جایگاه اوست. و «إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ» همانا نماز انسان را از زشتی ها و منکرات باز می دارد.

۳_ معروف: از ماده « عرف » به معنای شناخته شده می باشد. ^۱راغب اصفهانی می گوید: «المعروف هو اسم لكل فعل يعرف بالعقل أو الشرع حسنه، والمنكر ما ينكر بهما» ^۲معروف اسمی است برای هر کاری که خوبی آن به واسطه عقل یا شرع شناخته شود و منکر عبارت است از آنچه که به واسطه عقل یا شرع، مورد انکار و تقبیح قرار گیرد و در ادامه بیان می کند که واژه معروف برای میانه روی در بخشش وجود، هم به کار می رود. زیرا از نظر شریعت و عقول نیکو شمرده می شود. مانند: «وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ» ^۳و در آیه «فَأَمْسِكُوهُمْ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سِرْحُونٍ بِمَعْرُوفٍ» ^۴و مراد کاری و عملی و قولی است که مطابق عقل و فطرت سلیم بوده باشد، در این صورت مطلق معروف مورد تصدیق شرع است. ابن منظور در تعریف ((معروف)) می نویسد: «المعروف؛ يستحسن من الأفعال، و كل ما تعرفه النفس من الخير وتطمئن إليه» ^۵معروف هر کاری دارای حسن است و هر کاری از خیر که نفس، آن را شناخته و به آن اطمینان دارد.

۴_ منکر: منکر، به معنای ناشناس یا ناشناخته و زشت و ناپسند از ماده انکار است ^۶که در مقابلش معروف به کار می رود. میر شریف جرجانی در بیان معنای واژه منکر می نویسد: منکر عبارت است از سخن یا کاری که مورد رضایت پروردگار نباشد و معروف نقطه مقابل آن است. ^۷ابن منظور در تعریف ((منکر)) می نویسد: «المنكر: كُلُّ مَا قَبَّحَهُ الشَّرْعُ وَ حَرَّمَ وَ كَرِهَهُ» ^۸و راغب اصفهانی معتقد است: «المنكر كل فعل تحكم العقول الصحيحة بقبحه أو تتوقف في استقباحه واستحسانه، فتحكم بقبحه الشريعة» ^۹هر عملی را که عقل های صحیح و سالم (که گرد و غبار هواپرستی آن را نپوشانده باشد) به زشتی و قبح آن حکم نماید، منکر نامیده می شود. یا اگر عقل نداند که آن کار خوب است یا بد و مردد بماند ولی شریعت به بدی و ناپسندی آن حکم کند، آن

^۱ - نازعات ۴۱/۴۰ .

^۲ - التحقيق ۹۶/۸ و تفسیر نمونه ۳۷/۲ .

^۳ - مفردات ۳۳۱/ و این مفهوم در لغت نامه دهخدا ۳/۳۴۳۳ و فرهنگ معین ۳۵۱/۱ نقل شده است .

^۴ - نساء : ۶ .

^۵ - بقره: ۲۳۱ .

^۶ - لسان العرب ۲۳۹/۹ .

^۷ - تفسیر نمونه ۳۷/۳ و لغت نامه دهخدا ۱۴/۲۲۶۹۲ و فرهنگ معین ۴۸۰/۱/۴ .

^۸ - التعريفات ۲۵۴/۱۶ .

^۹ - لسان العرب ۲۳۳/۵ .

^{۱۰} - جواهر الكلام جلد ۳۰۶/۲۱ .

نیز منکر است. بنابراین، معروف آن است که خوبی آن، واسطه عقل یا شرع شناخته شده باشد و در دین شامل واجبات و مستحبات می گردد و منکر آن است که به خوبی شناخته نشده و به زشتی و بدی معروف معرفی شده باشد چه واسطه عقل باشد یا شرع یا هر دو. شیخ طبرسی نیز این مطلب را تایید و می نویسد: «همانا معروف به معنای طاعت و منکر به معنای معصیت است.»^۱

۵_ اصطلاح امر به معروف و نهی از منکر: در اصطلاح نیز کارهایی که نیکی یا زشتی آن توسط عقل یا شرع شناخته شده باشد به ترتیب معروف و منکر نامیده می شوند. به کارگیری لفظ معروف و منکر در امور مربوط به بایدها و نبایدهای دین به لحاظ فطرت پاک انسانی است که کارها معروف آشنا و مانوس و با زشتی ها و امور ناپسند بیگانه و ناموس است. فقیه بزرگ شهید ثانی (ره) در توضیح مفهوم امر به معروف و نهی از منکر می گوید: «فی الأمر بالمعروف و هو الحمل علی الطاعة قولاً أو فعلاً و النهی عن المنکر و هو المنع من فعل المعاصی قولاً أو فعلاً» امر به معروف، وادار کردن دیگران به پیروی از اوامر پروردگار است؛ به زبان باشد یا به عمل و نهی از منکر، مانع شدن از انجام گناهان است آن هم به زبان باشد یا عمل.

میر شریف جرجانی در این مورد می نویسد: «الامر بالمعروف هو الارشاد الی المرائد المنجیه و النهی عن المنکر الزجر عما لا یلائم فی الشریعه و ... قیل: الامر بالمعروف امر بما یوافق الكتاب و السنه و النهی عن المنکر نهی عما تمیل الیه النفس و الشهوه.»^۲ امر به معروف، ارشاد و راهنمایی به راه های نجات بخش است و نهی از منکر بازداشتن از اموری است که با شریعت سازگاری ندارد و گفته اند امر به معروف، امر و فرمان است و آنچه مطابق کتاب و سنت است و نهی از منکر، بازداشتن از چیزهایی است که نفس و شهوت به آن تمایل دارد.

جایگاه امر به معروف و نهی از منکر در دین مبین اسلام

امر به معروف و نهی از منکر، رمز پایداری و برپایی دستورات الهی و شور و نشاط جامعه اسلامی است؛ با امر به معروف و نهی از منکر بی تفاوتی از میان مردم مسلمانان برداشته می شود و همه افراد در برابر یک دیگر مسئول شناخته می شوند. همه دستورات الهی برای خوشبختی و سعادت انسان ها آمده است و این سعادت زمانی رخ می نمایاند که باید و نبایدهای الهی عملی شود. امر به معروف و نهی از منکر به همه ارزش ها جان می بخشد و روح و روان فرد و جامعه را به بهداشت و سلامتی فرامی خواند. امر به معروف و نهی از منکر همواره خواهان وجود و حضور زیبایی و خوبی هاست و مانع رشد خودنمایی و زشتی می گردد.

^۱ - مجمع البیان ۴۸۳/۱ .

^۲ - التعریفات، الجرجانی ، میر سید شریف .

عینی آن با دیگر نهادهای فرهنگی هماهنگی کرده و تمام امکانات را برای حفظ کرامت انسانی به کار گیرد. در نتیجه هرگاه ارزش ها و باورهای یک جامعه مصون بماند، وفاق و همبستگی اجتماعی بیشتر تضمین خواهد شد، زیرا ارزش ها و باورها از مهم ترین عوامل همبستگی اجتماعی کنشگران اجتماعی محسوب میشوند.^۱

۲_۲ نهادینه کردن قانون در جامعه

دومین مورد از کارکرد رسانه در احیای امر به معروف و نهی از منکر نهادینه کردن قانون است. کارکرد مهم رسانه ها در این زمینه شناساندن قانون و کیفر آن به کنشگران اجتماعی جهت کاهش میزان ارتکاب جرائم می باشد. وجود قانون در کتب قانون، نظم اجتماعی را به ارمغان نمی آورد. وسایل ارتباط جمعی می بایست با ارائه فوائد و منافع قانون، روحیه قانون گرایی را ترویج نماید و نشان دهد که به عنوان توجیهی برای عملکرد قدرتمندان و حاکمان عمل نمی کنند بلکه تذکرات قانونی را به عنوان مبنای نظم اجتماعی مطرح می نمایند. ارائه گزارشی از ضوابطی که عرضه می کند و کیفری که قانون برای متخلفان معین ساخته است کارکرد ارزشمندی است که رسانه ها در عصر ارتباطات بر عهده دارند.^۲ رسانه های جمعی از طریق تبیین قانون و مقررات می کوشند تا رفتارهای افراد را در مسیر هنجارهای تعریف شده جامعه رهبری نمایند و به افراد بیاموزند که هرگاه فرد رفتارهای خود را بر اساس هنجارها و قواعد اجتماعی تنظیم نماید از طرف جامعه پاداش داده می شود، بالطبع کنشگران اجتماعی در می یابند برای رسیدن به خواسته های خود می بایست به رفتارها و هنجارهایی روی بیاورند که قانون معین کرده است. رویه آموزش غیرمستقیم قانون، می تواند احترام درونی به قانون و احساس تقدس نسبت به قانون را در بین اعضای جامعه ایجاد کند به طوری که قانون را به عنوان امر مقدس و تخلف ناپذیر تصور نمایند. رسانه ها با نمایش کیفرهایی که برای مجرمان در برابر تخلف و تخطی از قانون در نظر گرفته شده است می توانند در کاهش جرم تاثیرگذار باشند. تا هنگامی که مجرم، از مجازات های قانونی هنجارشکنی تصور روشنی در ذهن خود نداشته باشند و تنها به منافع و مزایای تخطی از مقررات بیندیشند، انگیزه ارتکاب جرم در او تشدید می شود، بدین لحاظ رسانه ها موظف اند که شناخت همه جانبه ای از مضرات و زیان ها و عواقب جرم در اختیار اعضای جامعه بگذارند و به این وسیله انگیزه ارتکاب جرم را کاهش دهند. در نتیجه رسانه می تواند از طریق نشان دادن عواقب انسان های مجرمی که دچار کج روی شدند زشتی و قبح گناه و جرم را در ذهن مخاطب ترسیم نماید و مایع عبرت آموزی انسان ها باشد و به طور کلی رسانه ها می توانند از تمام ظرفیت های فرهنگی اجتماعی جامعه و با رویکرد فرهنگ ساز یا لگوسازی رفتارسازی در ترویج احیای امر به معروف و نهی از منکر گام های موثر و تاثیرگذاری بردارند.^۳

۱- ساروخانی، جامعه شناسی ارتباطات، ص ۷۲.

۲- ساروخانی، دایره المعارف علوم اجتماعی، ص ۶۹۸.

۳- مولانا، حمید، فرایند جهانی شدن فرهنگ، ص ۱۶.

نتیجه گیری

قرآن کریم وظیفه همه انبیا را امر به معروف و نهی از منکر می داند و در سوره اعراف اولین وظیفه پیامبر اسلام حضرت محمد(ص) را امر به معروف و نهی از منکر نامیده است. در این مقاله از آغاز تا پایان، از راه متفاوتی درباره شیوه های احیای امر معروف و نهی از منکر بیان شده است که پس از تجزیه و تحلیل، نتایج زیر به دست آمده: امر معروف و نهی از منکر از مسائل اساسی دین مقدس اسلام و ضامن حفظ بقای ارزش های متعالی اخلاقی در جامعه است و از عالی ترین و شریف ترین واجبات است که بوسیله آن واجبات دیگر به پا داشته می شود و با توجه تحولات اجتماعی در جهان می طلبد که از شیوه های به روز بهتر برای احیای آن استفاده شود. استفاده از شیوه های غیرمستقیم، تقدم اصل ارتباط عاطفی و صمیمانه برای ارتباط رسمی و دستوری و از طریق الگوی مناسب و جایگزین منکر، مروج معروف باید خودش الگو داشته باشد آن هم الگوی غنی و متناسب با فرهنگ جامعه، شخصیت فرد را تکریم کند و تاکید بر جنبه های مثبت مخاطب داشته باشد و با تشویق و تقدیر فرد، بهتر می تواند در دل ها نفوذ کند و افراد را به سوی معروف سوق دهد.

رعایت مقتضیات زمان و مکان: نسل امروز زبان خاص خود را می طلبد. خصوصاً امروزه در ارتباطات باید علاوه بر لحاظ نمودن زمینه ها و توجه به ابعاد روانی و ظرفیت مخاطب از فنون هنری نیز غافل نبوده و در این زمینه از جدیدترین امکانات هنری و تبلیغی نهایت استفاده را ببرد. در احیای امر معروف و نهی از منکر باید از توسل به هرگونه اجبار و اکراه و تنبیه و تحمیل و یا دادن پاداش های افراطی پرهیز نمود تا زمینه هرچه بیشتر برای درونی شدن ارزش ها به وجود آید و نقش رسانه نیز بسیار مهم است و رسانه ها می توانند با استفاده از تمام ظرفیت های فرهنگی_ اجتماعی جامعه و با رویکرد فرهنگ سازی، الگوسازی، رفتارسازی در ترویج احیای امر به معروف و نهی از منکر گام های موثر و تاثیرگذاری بردارند و در نهایت گسترش و تحقق حق این فریضه الهی در حقیقت نیازمند عزم ملی و همگانی است. در راه اجرای این فریضه باید سختی ها و مصایب را تحمل کرد و صبر پیشه نمود.

پیشنهادهات

محقق با مطالعه ای که در زمینه امر به معروف و نهی از منکر داشت، دریافت که هدف عمده و اساسی در امر به معروف و نهی از منکر محقق شدن معروف و زدوده شدن منکر است. برای رسیدن به این هدف به نظر می رسد که باید به دنبال بهترین و موثرترین راهکارها و شیوه های عملی باشیم که در این راستا موارد زیر پیشنهاد می گردد.

۱- به کارگیری امر به معروف و نهی از منکر توأم با عمل: مومنان موظف اند ابتدا خود عامل به وظیفه فردی و اجتماعی خود باشند سپس درصدد نشر و گسترش آن در جامعه برآیند تا تاثیر بسزایی را به دنبال داشته باشد.

۲- ایجاد کارگاه های آموزشی (گفتاری ، رفتاری) برای آمران و ناهیان سازمان های دولتی و غیردولتی.

۳- تقویت هویت مذهبی و ارزش های فرهنگی- دینی جامعه و تبدیل هنجارهای جامعه به ارزش های مورد قبول جوانان از راه درونی کردن و استفاده از برنامه های سمعی و بصری جذاب برای نیل به این اهداف.

۴- عدم کاربرد زور در امر معروف و نهی از منکر تا حد امکان مخصوصا در برخورد با قشر جوان.

۵- ورزش و امر به معروف: همان طور که می دانیم بیشتر نوجوانان و جوانان به ورزش علاقه دارند؛ انجام فریضه امر به معروف و نهی از منکر در کانون فعالیت ورزشی می تواند تاثیر مثبتی در اصلاح آموزه های دینی جوانان و نوجوانان به وجود بیاورد. اگر ورزشکاران جامعه پوشش درست اسلامی را رعایت کنند و آداب اسلامی را در ارتباطات اجتماعی به کار ببرند بسیار می توانند در جامعه تاثیرگذار باشد.

منابع

* قرآن کریم

* نهج البلاغه

- ۱- ابن بابویه (صدوق)، محمد بن علی، عیون اخبار الرضا، ترجمه: حمیدرضا مستفید و علی اکبر غفاری، چاپ دوم، تهران: ۱۳۸۴، ش.
- ۲- ابن منظور، محمد بن مکر، لسان العرب، قم: نشر ادب الحوزه، ایران، چاپ اول، محرم ۱۳۶۳ _ ۱۴۰۵
- ۳- اسلامی، حسن، امر به معروف و نهی از منکر، چاپ اول، ۱۳۷۵، قم، انتشارات: نشر خرم.
- ۴- اصفهانی، راغب، مفردات راغب، چاپ دوم، ۱۴۲۳، تهران، انتشارات زی القری.
- ۵- باقری، خسرو، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، چاپ هشتم، ۱۳۸۳، ش، ناشر: موسسه فرهنگی برهان .
- ۶- بروس، کوئن، درآمدی به جامعه شناسی، ترجمه: محسن ثلاثی، تهران، فرهنگ معاصر ۱۳۷۴.
- ۷- جواهری، محمدرضا، فصلنامه علمی پژوهشی اجتماعی _ اسلامی، سال بیستم، شماره سوم، حر عاملی، محمد بن حسن، آداب معاشرت از دیدگاه معصومین علیهم السلام، ترجمه: محمد فارابی، نشر: آسمان قدس رضوی، مشهد، ۱۳۷۲، ش .
- ۸- رحمانی، محمد، امر به معروف و نهی از منکر در آینه اجتهاد، چاپ اول، ۱۳۹۳، ناشر: معروف.
- ۹- ساروخانی، باقر، درآمدی بر دایره المعارف علوم اجتماعی، تهران، چاپ دوم، نشر: کیهان ۱۳۷۱ ش.
- ۱۰- سلیمی، علی، داوری، محمد، جامعه شناسی کجروی، چاپ دوم، ۱۳۸۵، ناشر: پژوهشکده حوزه و دانشگاه.
- ۱۱- سید محمود، امر به معروف و نهی از منکر دو فریضه برتر در سیره معصومین علیه السلام، ج ۲ .
- ۱۲- صفایی، عباس، تاریخ پیامبر اسلامی، ج اول، چاپ پنجم، ۱۳۹۳، ناشر: کتاب جمکران وابسته به مسجد جمکران.
- ۱۳- فخار طوسی، جواد، امام خمینی و رسانه‌های گروهی، ص ۷۴، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام
- ۱۴- خمینی رحمت الله، موسسه چاپ و نشر عروج، چاپ دوم، ۱۳۸۵ ش.
- ۱۵- فیض کاشانی، محمد بن مرتضی، الوفی، نشر: مکتب المرعشی النجفی، قم، ۱۴۰۲ .

۱۶_ کاپلان. هاوولد، خلاصه روانپزشکی، علوم رفتاری، نصرت... پور افکاری ، تهران شهر آب، ۱۳۷۶، چاپ دوم، جلد اول.

۱۷_ مسعودی، محمد اسحاق، پژوهشی در امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه قرآن و روایات، چاپ دوم، ۱۳۸۰، تهران، نشر و چاپ بین الملل.

۱۸_ مطهری، مرتضی، حماسه حسینی، چاپ دهم، ۱۳۸۸، قم: انتشارات صدرا.

۱۹_ مولانا، حمید، جریان بین المللی اطلاعات، ترجمه: یونس شکرخواه، تهران، نشر مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۷۱ ش .

۲۰_ داوود بن سلیمان ابن یوسف، غازی ، مسند الرضا ، جلد ۱، ۱۳۷۶ ، ناشر: موسسه بوستان کتاب.

مقاله

۱_ شیوه های نوین امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه روانشناسی، نوشته محمد باقر کجاف، ۱۳۸۹، اصفهان .

سایت‌ها

۱_ نورمگز

۲_ ویکی فقه